

Мр Милорад Ђ. Панић

Бекство од лепог

Како су се разне психоаналитичке школе изјасниле (аналитичка и индивидуална психологија, амерички културализам, тј. Јунг, Адлер, Хорнај и др.), основно обележје и допринос психоаналитичке методе лежи у томе што је ова доктрина изнела на видело изванредан број подсвесних динамичких праваца који организују психизам (морамо додати: човека, тј. психизам човека). Треба истаћи и то да овај динамички скуп није последица задовољавајуће рационализације у функцији неког постулата већ систематизација наметнута посматрањем и праксом.

Највећи део топице психичког заузима ја. Та необично изузетна инстанца, и самостална и несамостална у исто време, може бити, такође истовремено, и свесна и подсвесна; ја предузима задатак самоочувања и самоодржавања — и ово је значајно за разумевање онога што хоћемо овим радом рећи.

Како се у обичним, свакодневним ситуацијама доживљује и манифестује своје ја? О чему се нпр. врло често говори? О себи. При најобичнијим сусретима, у бројним делатностима, увек се говори најчешће о себи. У наиласку на познаника, после конвенционалних поздрава и питања, почне се говорити о ја (Ја добро а ти? Био сам на летовању. Имам нека посла. Да ти причам само шта сам видеала.). Лична заменица првог лица и глаголски облик у том лицу су у најчешћој употреби. Ја је тако основни систем референција: предмети, појаве, процеси локализују се у односу на ја. Тако се нпр. каже: књига је десно од мене (а не нпр. десно од свеске или левог од неког другог), продавница је преко пута моје куће (а не нпр. поред пекаре). Како каже један угледни женевски професор, ја има улогу посредника између нашега психизма и спољне средине.

Рекли смо да је основна обавеза тога ја аутоконзервација; важно је сачувати себе, истаћи себе, учинити га јачим (наравно, могући су и другојачији редоследи). Све што прети својој ја треба или учинити безбедним или га надвладати — или га избећи.

Феномен избегавања може прерасати у бекство. Од чега се заправо бежи? Од онога чиме ја може бити онемогућено, или бар спутано у његовој природној експанзији. Нека величина (стварна или привидна) може бити повод да се нечије ја осети мањим, омаловаженим, непризнатим, мање вредним. Подухвати и достигнућа на једној страни узрокују дакле теожобу на другој, гратификација изазива фрустрацију. Непожељни су они агенси који се никако не могу на задовољавајући начин трансформирати. Значајно је истаћи да они могу бити интерни и екстерни, свесни и подсвесни.

Један од журиозитета живљења је у томе дакле што успон и стваралаштво који обогаћују човека и живот му чине лакшим и лепшим представљају исто тако и повод за теожобу и патњу у најширим регистрима. Задржаћемо се на свакодневној дубоко људској појави мимоилажења лепог, бекства од њега — да би се (најчешће подсвесно) сачувало своје ја.

Потребно је међутим расправити шта је то лепо. Када се јавља довољно јасни сигнал (један или више њих) да од нечега треба побећи тј. да је нешто лепо? Овде снаге имају индиректни докази: често је довољно да се о нечему више прича, да се истакну неке естетске и друге вредности (или псеудовредности, свеједно) па да се... пакују кофери. Присутност таквог нечега погађа, притискује, боли — и, рекло би се, више у подручју естетике.

Овде нема контрадикције: о нечијем стваралаштву се говори тек пошто се ја заштити бројним, ефикасним, непробојним осигурањима. Група оних који откривају нешто што вреди (или се бар чини да вреди) обезбедила се дакле добро, и може комотно и обилато пропалирати то лепо. Када читав тај сплет нарасте и постане довољно познат — јављају се бежања.

Постоје дакле две групе појединаца: они који су своје ја обезбедили, учинили га нерањивим или му рањивост бар довољно смањили — и они што тако нешто још нису учинили — (или, у крајњем случају, тако нешто и не могу учинити). Природно, могуће је мењање припадности.

Посебан облик одбране је прећуткивање вредности савременика. Дивови се баш због тога не трпе — присуство оног другог угрожава на било који начин и у било ком облику и интензитету ја. (Овде се мора рећи да су психичке компоненте ових ставова врло сложене). Добро је познато да се Достојевски и Толстој нису подносили — али се не трпе ни сопственици двеју продавница кикирикија у истој улици; сви ми имамо ја и свакоме нешто смета — или му се бар чини да смета. Вредности се дакле не подносе. Можда ово и лежи у основи појави* да се о савременицима, о њиховим правим достигнућима говори тек касније, када савременици престану то да буду тј. кад не буду живели. На неки начин се лакше подносе прошле него садашње величине.

Каква је, у читавом овом контексту, судбина лепог? Да ли је оно угрожено?

Лепо није угрожено, његова судбина (уз неопходне претпоставке, наравно) је трајна.

Лепом не прети опасност углавном из два разлога. Најпре, стваралаштво је сјајан доказ вредности нечијег ја, последица многих обележја, околности, интеракција које подстичу на активност и на доприносе и ја уздижу у звездане просторе. С друге стране, како смо рекли, ја интерпрета и поклоника нечег лепог и узвишеног оснажено је против насртања на његов ниво и његов простор, оно је тако рећи баш тада у свом елементу. Док човечанство живи живеће и милијарде ја, једни ће стварати а други ће то створено величати и бранити.

На жалост, отежана је, повремено и местимично, приступачност лепом.

Економско-комерцијални интереси, издавачка политика, ставови о укусима и инвестиције (дакле, можда опет нечије ја!) угрожавају и уколотечују приступ. Добра али јефтина књига такорећи и не постоји — а да се не говори о доступним репродукцијама слика, окултура. Да ли се организују (и како би била прихваћена!) студијска путовања да би се упознале значајне архитектонске и друге вредности?

Уз ово иде и нешто друго, далеко сложеније од трговине и економике — развијање укуса и могућности процењивања вредности.

Рекли смо да је „знак опасности“ фреквенција или интензитет бављења нечим (или неким у вези са његовим стваралаштвом). Један део спасава своје ја прихватањем тога што је у фокусу, други пак се спасава негирањем тога или бекством од њега. И у једном и другом случају успостављена је равнотежа.

Међутим, значајно је оно око чега се „диже прашина“, тј. да ли повод свему удовољава и захтевима естетике или уопште, прихватљивог и цењеног стваралаштва.

Овде се дакле већ директно прилази питању вредности, и одмах треба рећи: у интересу свакога друштва је да његови припадници имају високо познавање вредности. Врло је пожељно да се ја не задовољава тривијалним појавама и мотивима. Тада вероватно неће бити бекства од лепог (правог лепог!) и од вредног. Пожељно је и то да се развојем достигне усаглашавање механизма одбране ја и тако оствари јединствено прихватање вредности. А између могућности приступа лепом и могућности стварања лепог, и уопште стваралаштва постоје тесне везе.